

บทคัดย่อ

การจัดการที่ดินที่ผ่านมาเป็นการดำเนินการโดยภาครัฐ ซึ่งหลายครั้งที่ผ่านมามีประสบปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้านที่ใช้พื้นที่สาธารณะร่วมกันในการดำเนินชีวิต ชาวบ้านแสดงออกถึงความตระหนักร่วมกันในการปกป้องรักษาที่ดินสาธารณะในชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นของส่วนรวม ในสถานการณ์การแย่งชิงทรัพยากรและทำให้ที่ดินกลายเป็นสินค้า เปิดโอกาสให้นายทุนนายหน้าเข้ามาเก็งกำไรจากการซื้อขายที่ดินและรุกกล้าเข้าไปซื้อที่ดินสาธารณะของชุมชน ทำให้ที่ดินสาธารณะกลายเป็นกรรมสิทธิ์เอกชนและกีดกันคนจนไร้ที่ไม่ให้เข้าถึงและใช้ประโยชน์จากที่ดิน ดังนั้นชาวบ้านจึงรวมตัวกันตอบโต้โดยใช้ “สิทธิหน้าหมู” เข้าไปจัดการที่ดินสาธารณะที่เป็นกรรมสิทธิ์เอกชนและถูกปล่อยให้รกร้าง นำที่ดินมาจัดสรรให้คนไร้ที่ เพื่อให้มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง แนวคิดในการจัดสรรที่ดินโดยชุมชนจึงเป็นทางเลือกที่จะทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากที่ดินในฐานะที่เป็นสวัสดิการของคนจนรูปแบบหนึ่ง

งานวิจัยนี้ต้องการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจกระบวนการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงระบบกรรมสิทธิ์ส่วนรวมเป็นกรรมสิทธิ์เอกชนในที่ดินสาธารณะ และส่งผลกระทบต่อคนยากจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนยากจนที่ไร้ที่ดิน รวมถึงศึกษาการจัดระบบสวัสดิการสังคมภายในชุมชน โดยการจัดตั้งองค์กรชุมชน ทั้งองค์กรทางประเพณีและองค์กรที่จัดตั้งขึ้นใหม่ เพื่อตรวจสอบดูว่า คนยากจนไร้ที่ดินสามารถเข้าถึงระบบสวัสดิการสังคมในชุมชนได้มากน้อยเพียงใด โดยการเก็บข้อมูลจากหมู่บ้านศรีเตี้ย หมู่ 3 หมู่บ้านศรีลาภรณ์ หมู่ 7 อ.บ้านโฮ้ง จ.ลำพูน ผลการศึกษาสรุปได้ว่า

ช่วงระหว่างปี พ.ศ.2533-2534 มีการเร่งออกโฉนดที่ดินบริเวณที่สาธารณะ ซึ่งเป็นที่ดินที่นายทุนกว้านซื้อ โดยการเร่งรัดออกโฉนดนี้ไม่มีการแจ้งให้ชาวบ้านทราบมาก่อน จนกระทั่งนายทุนได้เข้ามาตัดฟันต้นไม้ ใช้รถแทรกเตอร์เข้ามาไถปรับหน้าดิน มีการล้อมรั้วลวดหนามแสดงสิทธิการเป็นเจ้าของ ชาวบ้านถึงได้รู้ว่าที่ดินสาธารณะที่เป็นของส่วนรวมได้กลายเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคลอื่นที่ไม่ใช่คนในท้องถิ่น ชาวบ้านเกิดความรู้สึกหวงแหน เริ่มมีการเคลื่อนไหวปรึกษาหารือเพื่อหาทางออกในการแก้ไขปัญหามีการรวมตัวกันประมาณ 1,500 คน พวกกันไปล้อมลวดหนาม โคนเสารั้วที่นายทุนนำมาปิดล้อมที่ดินและติดป้ายแสดงสิทธิของชุมชนรอบพื้นที่สาธารณะ ชุมชนเรียกร้องหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้มีการตรวจสอบการออกโฉนดโดยมิชอบหลายครั้ง ต่อมากลุ่มนายทุนได้ฟ้องศาล กล่าวหาแกนนำชาวบ้าน 11 คนชื้อหาบุกรุกทำให้เสียทรัพย์ ศาลพิพากษาจำคุกคนละ 1 ปี ปรับ 2,000 บาท แต่ให้รอลงอาญาไว้ 2 ปี

ปี พ.ศ.2540 เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้การเก็งกำไรจากการซื้อขายที่ดินหยุดชะงัก ที่ดินที่มีการซื้อขายหลายแห่งถูกปล่อยให้รกร้าง ไม่มีการใช้ประโยชน์ใดๆ ชาวบ้านชุมชนศรีเตี้ยได้ประชุมกัน มีมติให้นำที่ดินสาธารณะที่ถูกนายทุนนำไปออกโฉนดมาจัดสรรให้คนยากจนไม่มีที่ดินทำกิน เป็นหลักประกันการร่วมกันต่อสู้เรียกร้องสิทธิหน้าหมูในพื้นที่สาธารณะ

วิธีการจัดการที่ดินโดยชุมชน เริ่มจากการจัดตั้งองค์กรชุมชนในรูปแบบคณะกรรมการจัดการที่ดินจำนวน 52 คน ประกอบด้วย แกนนำชาวบ้าน หัวหน้าปึกบ้านหรือหมวดบ้าน มีบทบาทเข้าไปรณรงค์ขนาดที่

ดิน จัดแบ่งที่ดินออกเป็นล็อกๆ แบ่งกลุ่มสมาชิกเป็นหมวดบ้าน ให้นิวหน้าหมวดบ้านจับสลากเพื่อจัดลำดับว่าสมาชิกหมวดบ้านไหนจะได้จับสลากที่ดินก่อน-หลัง จากนั้นแบ่งแปลงที่ดินที่นายทุนนำไปออกโฉนดออกเป็น 2 ส่วน โดยพิจารณาจากความมั่นคงในการครอบครองที่ดิน (Land Controled) คือ ส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความลาดชันเกิน 30% และท้ายที่สุด ชุมชนมีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการดูแลกรรมสิทธิ์ร่วมในการจัดการที่ดิน อันได้แก่ การควบคุมการซื้อขาย การจัดสรรและควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินให้แก่สมาชิกอย่างเป็นธรรม และส่งเสริมการเกษตรเพื่อลดต้นทุนการผลิต อันเป็นการลดการก่อกวนไปในตัวด้วย

การจัดการที่ดินของชุมชน โดยการรวมกันเป็นกลุ่มองค์กรฟื้นฟูสิทธิหน้าหมู่บ้านที่มีอยู่เดิมมาสร้างกฎเกณฑ์ชุมชนในการจัดการที่ดินขึ้นใหม่ นับเป็นการนำเสนอทางเลือกใหม่ในการกระจายการถือครองที่ดินให้กับคนไร้ที่ และเป็นสวัสดิการสังคมที่ก่อให้เกิดความมั่นคงในชีวิตรูปแบบหนึ่ง ดังนั้นหน่วยงานรัฐและเอกชนจึงควรที่สนับสนุนส่งเสริมสิทธิหน้าหมู่บ้านหรือสิทธิชุมชนมาเป็นพื้นฐานในการจัดการสวัสดิการสังคมของชุมชนในรูปแบบต่างๆ เพื่อเอื้อให้คนยากจนได้เข้าถึงและใช้ประโยชน์ มิใช่มุ่งแต่จะแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุ มุ่งสงเคราะห์คนยากจนด้วยโอกาสต่างๆ แล้วละเลยสาเหตุอันเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อการทำลายชุมชนหรือทำให้ชุมชนอ่อนแอลง ข้าเดิมคนยากจนประสบกับความทุกข์ยากเข้าไปอีก